

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η συζήτηση γύρω από τις λιγότερο διαδεδομένες ή μειονοτικές γλώσσες στη χώρα μας άρχισε να διεξάγεται δειλά τα τελευταία χρόνια. Είναι γνωστό ότι ο επιστημονικός ή πολιτικός λόγος που αφορά τις γλώσσες εκτός της ελληνικής που μιλιούνται από έλληνες πολίτες είναι ιστορικά δομημένος σε ένα πλαίσιο απαξίας και υποτίμησης, επιδρώντας αρνητικά τόσο στην εκφορά της κοινωνικής έρευνας γύρω από αυτές τις γλώσσες όσο και στη στάση των ίδιων των ανθρώπων απέναντι στη γλώσσα τους. Όμως, η απόκλιση από το στερεότυπο της χωρίς προϋποθέσεις και υποτιθέμενα ανεξάρτητης ελληνοφωνίας των Ελλήνων είναι ιστορικά δεδομένη και πραγματολογικά έγκυρη. Για λόγους ιστορικούς, ή καλύτερα ιστορικά εξηγήσιμους, η κυρίαρχη ιδεολογία στη χώρα μας αντιμετωπίζει την ύπαρξη αυτών των γλωσσών με καχυποψία. Η ίδια αυτή ιδεολογία παρέχει έτσι, με έναν παράδοξο τρόπο, τα πλέον αποτελεσματικά εργαλεία της αυτοϊπονόμησης της. Ευθυγραμμιζόμενη με αυτούς που θεωρεί εθνικούς της αντιπάλους (γειτονικούς εθνικισμούς και μειονοτικούς αλυτρωτισμούς) ταυτίζει την ύπαρξη γλωσσών με την ύπαρξη αντίστοιχων μειονοτήτων. Εκτιμώντας, λοιπόν, ότι η ύπαρξη γλωσσών πέραν της ελληνικής στην επικράτεια είναι γεγονός εθνικά ύποπτο και κάνοντας ό,τι περνά από τις δυνάμεις της προκειμένου να αποτρέψει ακόμη και την αναφορά σε αυτές τις γλώσσες, η κυρίαρχη ιδεολο-

1. Κ. Τσιτσελίκης & Δ. Χριστόπουλος, «Ο εντοπισμός του μειονοτικού φαινομένου στην Ελλάδα από τη νομική επιστήμη και το δίκαιο», *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, Κ. Τσιτσελίκης και Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), Κριτική, Αθήνα 1997, σ. 445. Στο ίδιο και ορισμός της μειονοτικής γλώσσας ως της μη επίσημης γλώσσας που χρησιμοποιείται από μειοψηφία πολιτών του κράτους, σ. 433. Βλ. επίσης *Η συνάντηση των Δελφών και η δράση του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων*, Κ. Τσιτσελίκης και Δ. Χριστόπουλος, Κριτική, Αθήνα 2000, σσ. 24 και 57.

γία δίνει όλα τα πρόσφορα μέσα για την καλλιέργεια της εξωπραγματικής θέσης –που υποτίθεται η ίδια πολεμάει– ότι δηλαδή στην Ελλάδα υπάρχει μια μειονοτική πανσπερμία.

Η προηγούμενη θέση είναι επιστημονικά και πολιτικά αστήρικτη. Έτσι, ακόμη και τα αυτονόητα μερικές φορές πρέπει να επαναλαμβάνονται: η ύπαρξη μιας γλώσσας είναι ένα αντικειμενικό γεγονός που σχετίζεται με τις επικοινωνιακές ανάγκες κάποιων ανθρώπων, ενώ η ύπαρξη μιας μειονότητας είναι δεδομένο που κατεξοχήν έχει να κάνει με τη βούληση των ανθρώπων να ανήκουν ή να μην ανήκουν σε αυτήν. Στην Ελλάδα, πέραν της επίσημης και κυρίαρχης ελληνικής, μιλιούνται και άλλες γλώσσες. Οι γλώσσες αυτές υπάρχουν: εάν σε κάποιους συνιστούν τμήμα μιας μειονοτικής ταυτότητας, όπως στους μουσουλμάνους της Θράκης ή σε τμήμα των σλαβόφωνων Μακεδόνων, σε άλλους αποτελούν την ιδιαίτερη πρόσβαση που αυτοί διαθέτουν προς την ελληνική τους ταυτότητα, όπως οι έλληνες Βλάχοι ή Αρβανίτες και το μεγαλύτερο μέρος των σλαβόφωνων στη Μακεδονία. Για να το επαναλάβουμε με απλά λόγια: άλλο η γλωσσική μειονότητα, άλλο η μειονοτική γλώσσα.¹

Η Ελλάδα δεν έχει τίποτε πλέον να φοβηθεί με το να προκρίνει την έρευνα σχετικά με τη γλωσσική ετερότητα που εκδηλώνεται στην επικράτειά της και να την προστατέψει από τον αφανισμό στο βαθμό που αυτό είναι επιθυμητό από τους ίδιους τους ανθρώπους που μιλάνε τις εν λόγω γλώσσες. Στις αρχές του 21ου αιώνα, η απεμπλοκή της επιστημονικής έρευνας από θολές και αυτοϊπονομευτικές πολιτικές επιταγές περνάει μέσα από το φίλτρο της απομυθοποίησης του ίδιου του γλωσσικού φαινομένου ως φορέα (εθνικής) ιδεολογίας και της αδιαπραγμάτευτης προσπάθειας αποφόρτισης του περιβάλλοντος της πολιτικής απαξίας και κρυπτηγνώσιας γύρω από τα γλωσσικά ζητήματα ετερότητας.

Η ιδέα αυτή αποτέλεσε εξαρχής την κινητήρια δύναμη κατά την υλοποίηση του προγράμματος «Γλώσσα και Διαφορά» που πραγματοποίησε το *Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων* με συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Γενική Διεύθυνση XXII) το 1998 και ολοκληρώνεται με την έκδοση αυτού του συλλογικού τόμου. Η συνάντηση κοινωνικών ερευνητών και ομιλητών των γλωσσών, η ζεύξη δηλαδή του στοιχείου της βιωματικής αφήγησης και της επιστημονικής ανάλυσης, αποτέλεσε το μεθοδολογικό πλαίσιο πάνω στο οποίο αναπτύχθηκε η συζήτηση για κάθε γλώσσα ξεχωριστά. Η επιχείρηση ανάληψης αυτού του προγράμματος ανταποκρίνεται στις ομόφωνα αναγνωρισμένες ελλείψεις επιστημονικής έρευνας γύρω από τις λιγότερο διαδεδομένες ή μειονοτικές γλώσσες που χρησιμοποιούνται στην Ελλάδα.

Είναι μάλλον η πρώτη φορά που η έρευνα γύρω από τις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες που μιλιούνται στην Ελλάδα αποπολιτικοποιείται από τα λεγόμενα «εθνικά ζητήματα» και καθίσταται, υπό την ακαδημαϊκή έννοια, διεπιστημονικό γνωστικό αντικείμενο. Ένα γνωστικό αντικείμενο που έλκει την καταγωγή του από τη βούληση προστασίας των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών σε μια Ευρώπη που, εδώ και μια δεκαετία, βλέπει στην πολυγλωσσία της ένα θεμε-

λιώδες στοιχείο προαγωγής της πολιτιστικής και ιστορικής της κληρονομιάς και μία από τις συνιστώσες της μοναδικότητάς της.

Κατά την προετοιμασία των διήμερων συνεδρίων προέκυψαν πολλά ερωτήματα με πολλαπλές επιστημονικές και πολιτικές αποχρώσεις. Για παράδειγμα το ζήτημα της ονομασίας-απόδοσης στα ελληνικά της κάθε γλώσσας. Αν για τα τούρκικα δεν τίθεται ιδεολογικό ή πολιτικό πρόβλημα, αυτό δεν συμβαίνει για τις σλαβικές διαλέκτους της Μακεδονίας και της Θράκης ή για τη γλώσσα των Βλάχων. Το κριτήριο που τελικά επιλέχθηκε λαμβάνει υπόψη του τόσο τη στάση των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα τους όσο και ορισμένες επιστημονικές σταθερές.

Οι διημερίδες πραγματοποιήθηκαν:

1. Στην Κομοτηνή για τις μειονοτικές γλώσσες της Θράκης, με τη συνεργασία του Δήμου Κομοτηνής, στις 29-31 Μαΐου 1998.
2. Στη Λάρισα για τα βλάχικα, στις 5-7 Ιουνίου 1998.
3. Στην Αθήνα, για τα αρβανίτικα, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, σε συνδιοργάνωση με το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, στις 24-25 Οκτωβρίου 1998.
4. Στην Αθήνα, για τις σλαβικές διαλέκτους της Μακεδονίας, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, σε συνδιοργάνωση με το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας στις 31 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 1998.

Σε καθεμία από αυτές τις συναντήσεις συμμετείχαν επιστήμονες που έχουν συνεισφέρει με το έργο τους στη μελέτη της εκάστοτε γλώσσας καθώς και ομιλητές που μέσα από την επαγγελματική ή την κοινωνική τους θέση εκφράζουν τον παλμό της στάσης των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα.

Η διάθροση των θεματικών βάσει της οποίας εκτυλίχθηκε η συζήτηση στις διημερίδες ήταν κατά κανόνα η ακόλουθη:

1. Πρώτη ενότητα: Γεωγραφικά, δημογραφικά και ιστορικά στοιχεία

- α. Παλιές και νέες εγκαταστάσεις
- β. Δημογραφική κατάσταση. Μητροπολιτικά χωριά και νέες εγκαταστάσεις, στοιχεία για τους ομιλητές (μικτά χωριά, καταγωγή, ηλικίες, μορφωτικό επίπεδο, διαφορά στο επίπεδο χρήσης της γλώσσας ανά περιφέρεια)
- γ. Ιστορικά στοιχεία για τη χρήση της γλώσσας (γραπτή μορφή, ιστορικά γεγονότα που επηρέασαν τη χρήση, μεταναστεύσεις, πολιτικές ανακατατάξεις)
- δ. Στάση των διοικητικών αρχών/κυβέρνησης απέναντι στις γλώσσες μετά τον πόλεμο.

2. Δεύτερη ενότητα: Κατάσταση και χρήση της γλώσσας

- α. Πεδία χρήσης της γλώσσας (οικογένεια, κοινωνικές συναναστροφές, επάγγελμα, πολιτισμός)
- β. Γνώση της γλώσσας (γλωσσική επάρκεια των ομιλητών, δυνατότητα εκμάθησης, προσπάθειες καταγραφής-κωδικοποίησης)
- γ. Πηγές της γλώσσας, προφορική παράδοση, κείμενα.

3. Τρίτη ενότητα: Η στάση των ομιλητών

α. Η διγλωσσία – συνύπαρξη απέναντι στη γλώσσα

β. Οι σχέσεις με την επίσημη ή συγγενή γλώσσα

γ. Προοπτικές, αντιλήψεις και προβλήματα της γλωσσικής συνέχειας.

4. Καταληκτικές παρατηρήσεις-συμπεράσματα

Η υλοποίηση του προγράμματος ολοκληρώνεται με την επεξεργασία και την έκδοση στον παρόντα τόμο των πρακτικών των τεσσάρων διημερίδων. Οι συζητήσεις αποδίδονται όπως διεξήχθησαν, ύστερα από την απαραίτητη επεξεργασία που έγινε από τους επιμελητές χάριν συνοχής και οικονομίας του λόγου και των θεματικών. Καμία επέμβαση δεν έγινε κατά την απομαγνητοφώνηση χωρίς την άδεια των ομιλητών. Ειδικά εισαγωγικά σημειώματα έχουν συνταχθεί από τους επιμελητές κάθε ενότητας για την πληρέστερη ενημέρωση του αναγνώστη σχετικά με τα ιστορικά, κοινωνιογλωσσικά, πολιτικά και άλλα στοιχεία που αφορούν τις εν λόγω γλώσσες.

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, Δημήτρης Χριστόπουλος
Διοικητική Γραμματεία του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων